

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

**VOORMALIGE TUINMANSWONING
SINT ANTHONY GASTHUIS**

Perkswaltje 2 Leeuwarden

DECEMBER 2017

colofon

Betreft:

**Bouwhistorische verkenning
Vm Tuinmanswoning Sint Anthony Gasthuis
Perkswaltje 2
8911 EL Leeuwarden**

Informatie:

**Historisch Centrum Leeuwarden
Groeneweg 1
8911 EH Leeuwarden
T 058 233 235**

Opdrachtgever:

**Stichting Sint Anthony Gasthuis
Grote Kerkstraat 39
8911 EA Leeuwarden**

Architect:

**Adema Architecten
Vleesmarkt 7
9101 MH Dokkum
T 0519 295 665**

Onderzoek:

**Reitse de Vries Bouwhistorie
Friese Veldweg 17
8398 ET Blesdijke
T 06 48792898
info@reitsedevries.nl
reitsedevries.nl**

Inhoud

Inleiding	4	6. Bouwhistorie interieur	26
Objectgegevens	5	6.1 Kelder	26
1. Samenvatting	7	6.2 Begane grond	27
1.1 Samenvatting bouwhistorie	7	Oorspronkelijke indeling	27
1.2 Samenvatting waardestelling	7	Huidige indeling	27
1.3 Samenvatting aanbeveling	7	Interieurafwerking	28
1.4 Samenvatting archiefonderzoek	8	Verdieping	28
1.5 Samenvatting Bestek en Voorwaarden	9	Indeling	28
2. Stedenbouwkundige context	10	Interieurafwerking	28
3. Situering en structuur	14	Kapconstructie	29
3.1 Situering	14	Zolder	29
3.2 Bouwmassa/structuur	15	7. Waardestelling	30
4. Opdrachtgever en architect: Sint Anthony Gasthuis en W.C. de Groot	17	7.1 Uitgangspunten	30
4.1 Het Sint Anthony Gasthuis	17	7.2 Algemeen	30
4.2 Architectuur van W.C. de Groot	18	Nationaal belang	30
5. Bouwhistorie exterieur	20	Regionaal belang	30
Algemeen	20	Stedenbouwkundig belang	30
5.1 Voorgevel	20	7.3 Bouwmassa	31
5.2 Zijgevel west	22	7.4 Exterieur	31
5.3 Achtergevel zuid	23	Gevels	31
5.4 Tuinmuur	24	Gevelopeningen	31
5.5 Hekwerk	24	Dak	31
		Tuinmuur	32
		7.5 Constructie	32
		Draagconstructie	32
		Kapconstructie	32
		7.6 Interieur	32
		Indeling begane grond	32
		Interieurafwerking kelder	32
		Interieurafwerking begane grond	32
		Indeling en interieurafwerking verdieping	32
		7.7 Waarderingsplaatgronden	33
		Begane grond	33
		Verdieping	34
		8. Aanbeveling	35
		8.1 Nader bouwhistorisch onderzoek	35
		8.2 Verwachtingen	35
		Bronnen	36
		Bijlage	37

Inleiding

Van 1913 tot 1974 stond aan de oostzijde van de Wijde Gasthuissteeg een plantenkas. In 1917 werd ervoor een tuinmanswoning gebouwd, op de hoek met het Perkswaltje. Beide bouwwerken werden in opdracht van het Sint Anthony Gasthuis gebouwd, naar ontwerp van huisarchitect W.C. de Groot. De tuinen van de twee gasthuisgebouwen werden indertijd onderhouden door een vaste tuinman, bijgestaan door twee knechten. De woning werd sinds begin jaren tachtig niet meer door de tuinman bewoond, maar nog wel als woning gebruikt. De woning moet worden gerenoveerd. Mochten deze plannen doorgang kunnen vinden, zal het pand, waar nodig, ook hersteld worden. Deze werkzaamheden zullen begeleid worden door Adema Architecten uit Dokkum.

Alvorens tot definitieve planvorming wordt overgegaan, zal eerst een bouwhistorische verkenning worden uitgevoerd. Aangezien de tuinmanswoning een rijksmonument is, is een dergelijke verkenning wenselijk.

Het rapport is geschreven volgens de in 2009 opgestelde richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.

Een van de belangrijkste doelen van bouwhistorisch onderzoek is het vastleggen van de bouw- en verbouwgesciedenis. Aan de hand van gevelaanzichten, de constructie, de indeling, de interieurafwerking, archiefonderzoek en oude kaarten, tekeningen en foto's wordt getracht de bouwgeschiedenis zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren. Hiermee wordt een overzicht gemaakt van de monumentale waarden van het onderzochte object. De toekomstige plannen zullen getoetst worden aan deze bouwhistorische verkenning. Sloop van waardevolle elementen kan op deze manier voorkomen worden.

Bovendien zal dit onderzoek de kennis over de bouwgeschiedenis van Leeuwarden, en de kennis van het oeuvre van architect W.C. de Groot vergroten.

Het onderzoek staat in dit specifieke geval ten dienste van de definitieve planvorming, de aanvraag van subsidie en de aanvraag van een omgevingsvergunning.

Voordat daadwerkelijk op de bouwhistorie van het pand wordt ingegaan, volgen eerst een samenvatting van dit rapport en de stedenbouwkundige context van het gebied waarin het onderzochte pand zich bevindt. De bouwhistorische beschrijving wordt als volgt behandeld: allereerst wordt de situering beschreven en daarna de bouwmasa/structuur van het pand. Zo wordt een goed overzicht verkregen van de plaats van het object en van de verschillende bouwdelen. Vervolgens wordt per bouwdeel het exterieur, de constructie en het interieur beschreven.

Bij de waardestelling wordt het object gewaardeerd aan de hand van waarderingsplattengronden. Hoge monumentwaarden, positieve monumentwaarden en indifferente waarden van alle bouwonderdelen zullen hierop worden aangegeven. Tevens worden de monumentwaarden beschreven.

Ten slotte worden er aanbevelingen gedaan voor nader onderzoek. Er worden verwachtingen uitgesproken over eventueel aanwezige oude interieuronderdelen die niet zichtbaar waren, maar tijdens de verbouw aan het licht kunnen komen en er worden enkele algemene adviezen gegeven. Aangezien de appartementen nog werden bewoond kon geen destructief onderzoek plaats vinden.

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van:

- opmetingstekeningen van Adema Architecten;
- woonhuisonderzoek H. Oly;
- archief Historisch Centrum Leeuwarden;
- uittreksel monumentenregister Gemeente Leeuwarden (zie bijlage);
- Tresoar

De kleurenfoto's in het rapport zijn gemaakt door R. de Vries, tenzij anders vermeld.

*R. de Vries, MA
december 2017*

Objectgegevens

Adres:

Perkswaltje 2
8911 EL Leeuwarden
Gemeente Leeuwarden
Friesland

Satellietfoto. Bron: Google Earth

Kadastrale gegevens:

1832: Leeuwarden Sectie C, volgnr. 1 (Oldehove);
kavelnummers 191 en 192 en 195 en 196
(bebouwing gesloopt)
(kaartnummer MIN02053C01)

1887: Leeuwarden Sectie C1;
kavelnummers 1035, 1092 en 1093
(bebouwing gesloopt)
(kaartnummer 15826a)

1876: (later bijgewerkt) Perkswaltje 2 (bebouwing weergegeven incl. kas)

2017: Leeuwarden Sectie C
Kadastraal object: 2291
Kadastraal deelnummer: 10313/36

Stadsplattegrond. Bron: bagviewer. Perkswaltje 2 is in rood weergegeven.

Gegevens rijksmonument

Nummer: 516471

Ingeschreven sinds 05-03-2001

Rijksmonumentomschrijving:

Inleiding

TUINMANSWONING, in 1917 door W.C. de Groot ontworpen in de Neo-Hollandse Renaissancestijl voor het Sint-Anthonygasthuis.

Na de demping van de gracht van Nieuweburen, Schoenmakersperk, Perkswaltje, enz. in 1860/'63 is in de jaren 1862/'65 het nieuwe Sint-Anthonygasthuis gebouwd. In de volgende decennia kwamen onderkomens voor allerlei bijkomende functies een het Perkswaltje tot stand. Het huis van Mej. Coets op de hoek van de Wijde Gasthuissteeg werd in 1910 door het gasthuis aangekocht. Tot haar dood in 1917 kon een hier wonende weduwe nog blijven, maar daarna werd het gebouw gesloopt om plaats te maken voor een tuinmanswoning. Die kwam te staan voor de in 1913 naar ontwerp van W.C. de Groot gebouwde maar in 1974 gesloopte plantenkas aan de oostzijde van de Wijde Gasthuissteeg. De tuinen van de twee gasthuisgebouwen werden in die tijd onderhouden door een vaste tuinman, bijgestaan door twee knechten. De woning wordt sinds begin jaren tachtig niet meer door de tuinman bewoond, maar nog wel als woning gebruikt.

Omschrijving

EXTERIEUR: Pand op onregelmatige plattegrond van een bouwlaag met schildkap hoog. Muren grotendeels gemetseld van roodbruine baksteen; de hoge plinten van een bruingrauwe baksteen. Hoog in de muurdammen zijn sierankers aangebracht. De dakschilden zijn gedekt met blauw geglazuurde gegolfde Friese pannen. Aan de voorzijde bestaat de woning uit twee vleugels. De oostelijke vleugel staat in de rooilijn van twee raamvakken breed met een geveltop. Tussen de eerste bouwlaag en de geveltop is een fries verwerkt met een overhoeks geplaatste koppenlaag. De traptop, aan de zijkanten overkragend en rustend op natuurstenen consoles en met natuursteenplaten afgedekt, is bekroond door een pinakel op een console en met een kroonvormig ornament ter beëindiging.

De westelijke, enkele stenen teruggerooide dwarsvleugel is twee vakken breed en een raamvak diep. In de binnenhoek van de vleugels is de thans

dichtgezette, maar aan de buitenzijde nog oorspronkelijke toegangspartij ondergebracht. Een horizontale, houten, geprofileerde overhuiving rust op gesneden houten zuiltjes op iets naar voren voortgezette muurpenanten aan weerszijden van gemetselde stoep. De ingangspartij bestaat uit een omlijstte deur met kalf en consoles onder de luifel en daarboven een ovaal van glas-in-lood voorzien bovenlicht in een gepleisterd, iets verdiept veld, versierd met een bloemenguirlande. Daklijst op gesneden consoles. Op de begane grond rechtgesloten vensters met tussendorpel, beneden met luiken; bovenlicht met kleine roedenverdeling en korfbogige ontlastingsbogen en boogtrommels met mozaïek van in- en uitstekende koppen. In de geveltop bij kruisvenstertje eenzelfde aanpak. Op het dakschild een kapel met schildakje.

Aan de achterzijde zijn de vleugels niet te herkennen en is de woning geheel uitgebouwd, oorspronkelijk over tweederde van de breedte; in 1988 is het laatste gedeelte ingevuld met een nieuwe toegangspartij van stijl- en regelwerk aan de steegzijde.

INTERIEUR: Het eenvoudige interieur met onder meer omlijstingen en paneeldeuren is beneden deels en boven geheel in oorspronkelijke staat; de paneeldeuren voor de kleine kamertjes boven hebben bovenlichten. Op de begane grond zijn in 1988 twee voorkamers met elkaar verbonden, waardoor de hal met toegangspartij is vervallen.

Waardering

Voormalige tuinmanswoning van algemeen cultuurhistorisch en architectuurhistorisch en stedenbouwkundig belang

- vanwege de bijzondere functie waardoor het als zelfstandige woning deel uitmaakt van de immuniteit van het dubbele gasthuis met bijgebouwen in het noordelijke deel van de binnenstad;

- vanwege de vooral uitwendig gave stijlzuiverheid in Neo-Hollandse Renaissancestijl;

- vanwege de stedenbouwkundige ligging als een van de gasthuiswoningen in de gesloten bebouwing tegenover de tuinen van het instituut.¹

1 Rijksdienst Cultureel Erfgoed

1. Samenvatting

1.1 Samenvatting bouwhistorie

In 1910 koopt het Sint Anthony Gasthuis twee eenkamerwoningen op de hoek Perkswaltje / Wijde Gasthuissteeg. In 1913 werd ten zuiden hiervan een plantenkas gebouwd. Dit in opdracht van het gasthuis en ontworpen door huisarchitect W.C. De Groot.

In 1917 worden de twee eenkamerwoningen gesloopt en vervangen door een nieuwe tuinmanswoning voor de plantenkas, eveneens naar ontwerp van de huisarchitect.

In een later stadium wordt de woning uitgebreid met een portaal in de binnenhoek op het zuidwesten.

In 1974 wordt de plantenkas, op de westgevel na, gesloopt. En de tuinmanswoning wordt grondig verbouwd. Het afdak met privaat aan de zuidgevel en het portaal op het zuidwesten worden gesloopt en er komt een aanbouw met toilet. Inpandig komt het voorste deel van de gang te vervallen en worden twee kamers samengevoegd. Op de verdieping worden drie kamers gerealiseerd.

In 1988 komt er in de binnenhoek op het zuidwesten een nieuw portaal met plat dak.

1.2 Samenvatting waardestelling

De tuinmanswoning heeft hoge monumentwaarde waar het gaat om de oorspronkelijke bouwmassa, exterieur, constructie en interieuronderdelen. Ook een stuk tuinmuur, van oorsprong behorende bij een plantenkas uit 1913, heeft hoge monumentwaarde.

Nagenoeg alle later toegevoegde bouwdelen en interieuronderdelen hebben indifferente monumentwaarde.

1.3 Samenvatting aanbeveling

Nader bouwhistorisch onderzoek

Van groot belang tijdens de komende verbouwing is het zorgvuldig demonteren van de indifferente voorzetwanden, verlaagde plafonds en vloerbedekking. Oude interieurelementen kunnen tevoorschijn komen. Als dit het geval is, wordt nader bouwhistorisch onderzoek aanbevolen. De constructie en eventuele oude wandafwerkingen zullen nader onderzocht moeten worden. Tevens wordt kleuronderzoek aanbevolen.

Perkswaltje 8, 6-4 en 2, opname 1973/74. Bron: HCL, documentidentificatienummer: FDPRKWALA001

1.4 Samenvatting archiefonderzoek

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de bouwgerelateerde onderzoeksresultaten uit:

H.P. Oly, *Huisonderzoek Perkswaltje 2*, Leeuwarden februari 2017

Verwerving “oorspronkelijke” panden:

04-09-1856

Koopakte van onder meer een woning aan de Wijde Gasthuissteeg, verkoper D. Wesbonk en H.G. Bouma)
kad. 1832 C 195;
wijkkaart 1843 G 231.

Dit pand is op een onbekend tijdstip, maar voor de realisatie van de kas, ongedocumenteerd gesloopt.

03-10-1905

Extract uit de processen-verbaal van de publieke verkoop door de fam. Munsterman van een woning aan het Perkswaltje, toen aangeduid als nummer 4. (Deze stond ter plaatse van het oostelijke deel van het huidige Perkswaltje 2.)

Woning Perkswaltje 4

Kad. 1905: C 1092;

Wijkkaart 1843: G 227;

Wijkboek 1876: I 227.

16-06-1910

Koopakte van de woning c.a. Perkswaltje 2 (hoek Wijde Gasthuissteeg) gekocht van M.H. Coets.

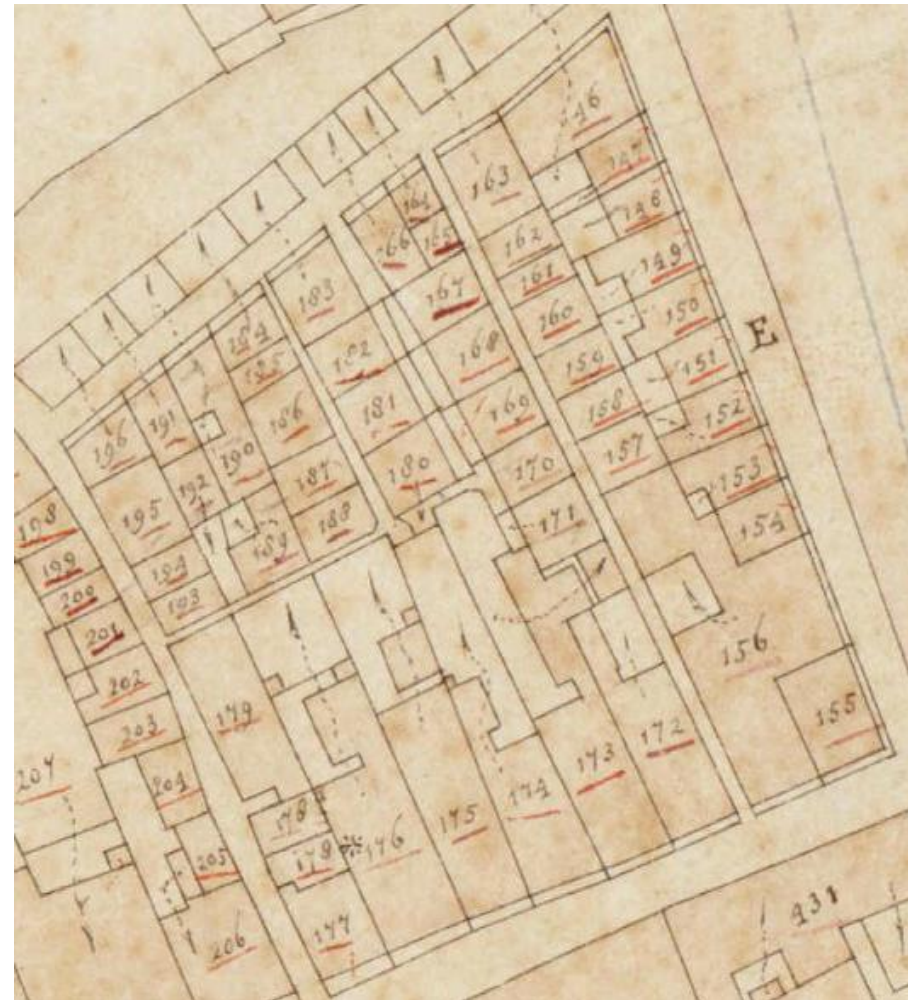
Woning Perkswaltje 2

Kad. 1910 C 1093 (komt overeen met 1832 C 196);

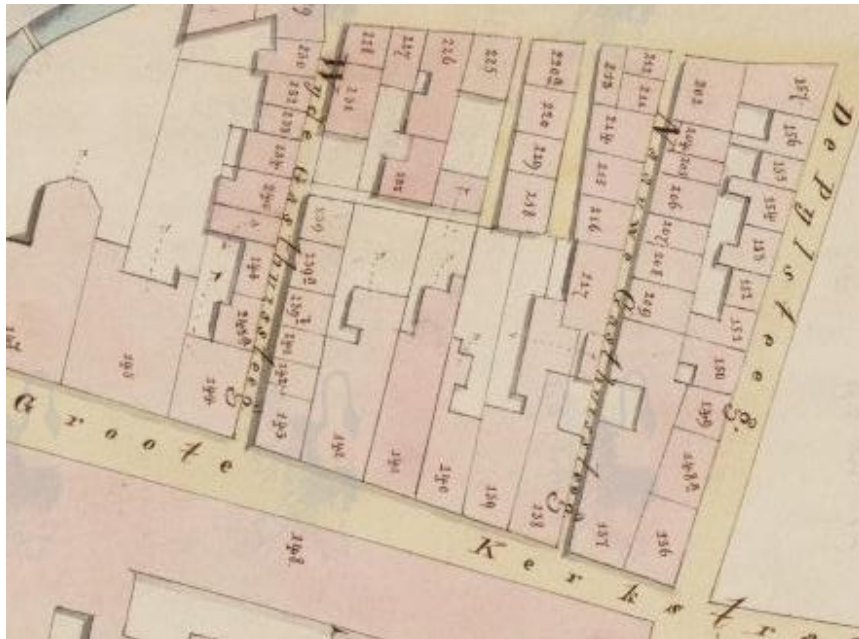
Wijkkaart 1843 G 228;

Wijkboek 1876 nr. 2.

Verwerving en sloop van een pand zuidelijk van het huidige Perkswaltje 2, thans tuin en ketelhuis

Kadastrale minuut 1832. Ter plekke van kavelnummers 157-163 en 164-168 staat het huidige Perkswaltje 12

Wijkkaart 1843.

Bouw plantenkas

In 1913 werd naar een ontwerp van W.C. de Groot, de toenmalige huisarchitect van het SAG een plantenkas gebouwd ongeveer op de plaats van bovengenoemde woning C 195. Deze werd in 1939 verbouwd door de toenmalige huisarchitect M.O. Meek. De kas is in 1974 afgebroken.

Afbraak en nieuwbouw:

In 1917 werden beide huizen aan het Perkswaltje afgebroken en werd voor de kas een 'tuinmanswoning' gebouwd naar een ontwerp van W.C. de Groot. Naast de bouwtekening bleef een gedrukt Bestek en voorwaarden van de afbraak en de nieuwbouw bewaard.

In 1975 vond een beperkte verbouwing van het woonhuis plaats en werd de kas afgebroken.

1.5 Samenvatting Bestek en Voorwaarden

W.C. De Groot, Leeuwarden, maart 1917

- De huisjes geheel af te breken, ook de achtermuur tegen de plantenkas;
- Fundamenten gemaakt van afbraaksteen;
- De trappen van de topgevel afdekken met kunstzandsteen²;
- Onder de lijstgoot 30 stuks neutjes van kunstzandsteen;
- Waterdorpels van de lichtkozijnen van kunstzandsteen;
- Onder de boog boven het voordeurkozijn een vulling van kunstzandsteen, waarin ene opening voor een lichtraampje en hieronder een guirlande;
- De buitenzijden van de muren met gesneden voegen te behandelen;
- In de woonkamer een schoorsteenmantel;
- In de keuken een haard;
- In de gang een vloer van cementtegels in diverse kleuren;
- In de eindmuur van de gang een raam uit de afbraak aan te brengen;
- Alle balken van meskant bezaagd vurenhout;
- In de woonkamer, keuken en slaapkamer houten vloeren van plankhout, zwaar 22 mm, geschaafd en geploegd [met veer en groef] op liggers van afbraakmaterialen;
- In de woonkamer om het metselwerk van de haard een eenvoudige schoorsteenmantelbetimmering;
- In de keuken een geëmailleerde vuilwaterbak;

² Kunstzandsteen, Haslinghuis-Janse, 2001: product, bestaande uit zand, portlandcement, gemalen kalksteen en enig kiezelzuur, waaraan natronloog is toegevoegd. In 1844 werd in Engeland patent verleend aan de firma Ransome. Vandaar dat dit materiaal Ransome's kunstzandsteen wordt genoemd. Het is ook in Nederland in XIXB toegepast.

2. Stedenbouwkundige context

Het bouwblok waarbinnen de tuinmanswoning zich bevindt ligt op de noordwestflank van de Nijhoveterp. Pas in de late middeleeuwen werden op deze blokken huiserven uitgegeven. Het bouwblok grenst aan een straat die zeker vanaf het begin van het tweede millennium een belangrijke verkeersfunctie in de nederzetting vervulde. De Grote Kerkstraat sloot de terpen aan weerszijden van de Ee aan op Oldehove, waar de belangrijkste parochiekerk stond, de Sint-Vitus. Bovendien vormde de Pijlsteeg, aan de oostzijde van het bouwblok, een onderdeel van de noord-zuidroute die de Wirdumerdijk met de landweg (het huidige Jelsumerbinnenpad) naar noordelijk Friesland verbond. Het bouwblok moet al vroeg stedelijke bebouwing hebben gekend, want het kwam binnen de eerste stadsgracht / sloot, die rond 1300 al bestond, te liggen.

Na de aanleg van de tweede stadsgracht aan het eind van de zestiende eeuw, verloor de Pijlsteeg haar belangrijke verkeersfunctie, aangezien de landweg van en naar noordelijk Friesland, via de Hoeksterpoort een aansluiting kreeg op de Voorstreek. Het economisch centrum verplaatste zich van de Hoogstraten naar de Brol en Voorstreek. Ook de Oude stadsgracht, noordelijk van het Perkswaltje, speelde vanaf dat moment enkel een rol als verkeersader van secundair belang. Vanaf dat moment zal de bebouwing in deze omgeving zich vooral op de Grote Kerkstraat georiënteerd hebben. Dat deze weg, als een van de eersten van Leeuwarden, de kwalificatie 'straat' (d.w.z. verharde weg) kreeg, wijst indirect op het belang ervan.³

Hoewel zeer schematisch weergegeven, is het bouwblok al te zien op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560). In de toenmalige situatie was de oude binnengracht nog niet gedempt. (huidige St. Anthonystraat). De Grote Kerkstraat, het huidige Perkswaltje (aan de gracht) en de Pijlsteeg, Nauwe Gasthuissteeg en Wijde Gasthuissteeg zijn duidelijk te herkennen. Op deze kaart wordt geen onderscheid gemaakt tussen straatbreedtes. Zodoende zijn de stegen veel breder weergegeven dan ze waarschijnlijk zijn geweest. Gezien de aanwezigheid van deze stegen werd een geconcentreerde bebouwing van dit gebied mogelijk. Behalve kerken en adellijke stadsstinnen werden afzonderlijke panden in deze tijd nog niet ingetekend.

Kaart Jacob van Deventer, ca. 1560

Gezicht op de voormalige Gerkesbrug in Leeuwarden, bij de Jelgerabuurt en Perkswal, aan het einde van de Pijlsteeg. De bebouwing aan het Schoenmakersperk is te zien en op de achtergrond torent het topje van de Oldehove boven de gebouwen en bomen uit. De weergave is hoogst twijfelachtig. 1603. Bron: HCL, documentidentificatienummer: THAD278.

³ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 2

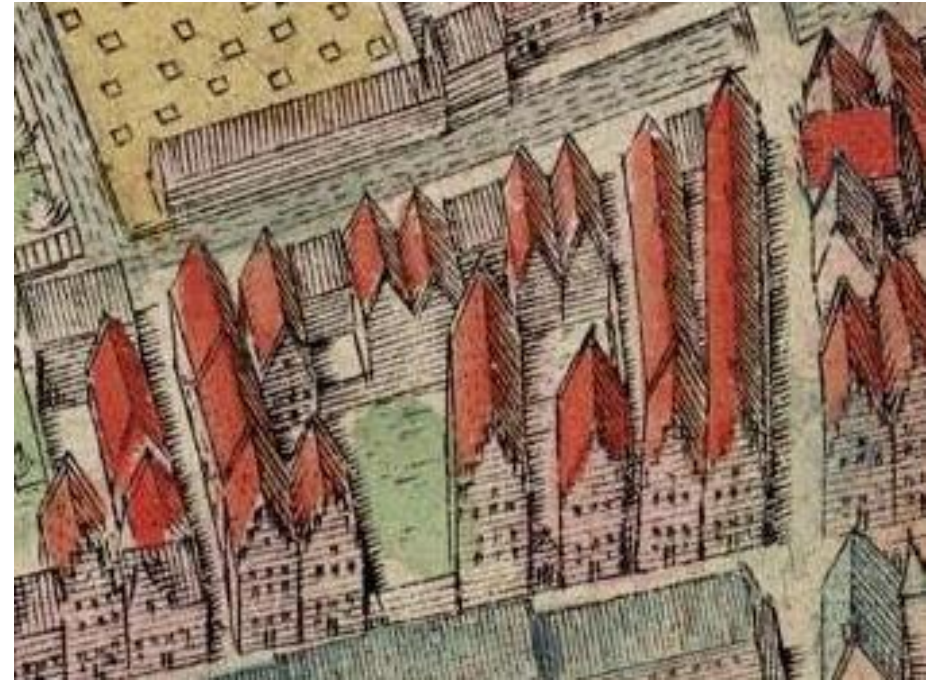
Op een axonometrische projectie van Johannes Sems en Pieter Bast (1603) zijn individuele panden al veel beter te onderscheiden. De Wijde Gasthuissteeg en de binnengracht (Perkswaltje) zijn nog steeds aanwezig en hebben aaneengesloten gevelwanden. Aan de Grote Kerkstraat en het Perkswaltje staan diepe langspanden. De Nauwe Gasthuissteeg is ingetekend, maar de Digte Gasthuissteeg is er nog niet.

De naam Perkswaltje wordt voor het eerst vermeld in 1686 als 't waltje over 't schoenmaeckersperck en vier jaar later als Perckswal. Aan de overkant van het grachtje lag een afgeperkt terrein dat het schoenlappersgilde al in de middeleeuwen van de parochie van Sint-Vitus pachtte voor het looien van leer. De wal is nooit van een houten of stenen opgaande kade voorzien. Aan het Perkswaltje zijn op de plattegrond van 1603 acht huizen afgebeeld en een drietal gebouwtjes die waarschijnlijk als schuurtjes moeten worden geïnterpreteerd.⁴

Een groot diep pand met een open plaats op het westen is de voormalige Latijnse School, welke werd gesloopt vóór 1630. De sloop gaf aanleiding voor een nieuwe kavelindeling binnen het bouwblok. De voormalige Latijnse school met binnentuin maakte plaats voor de percelen van Grote Kerkstraat 49, 51 en 53.

Axonometrische projectie Johannes Sems en Pieter Bast, 1603 (uitsnede)

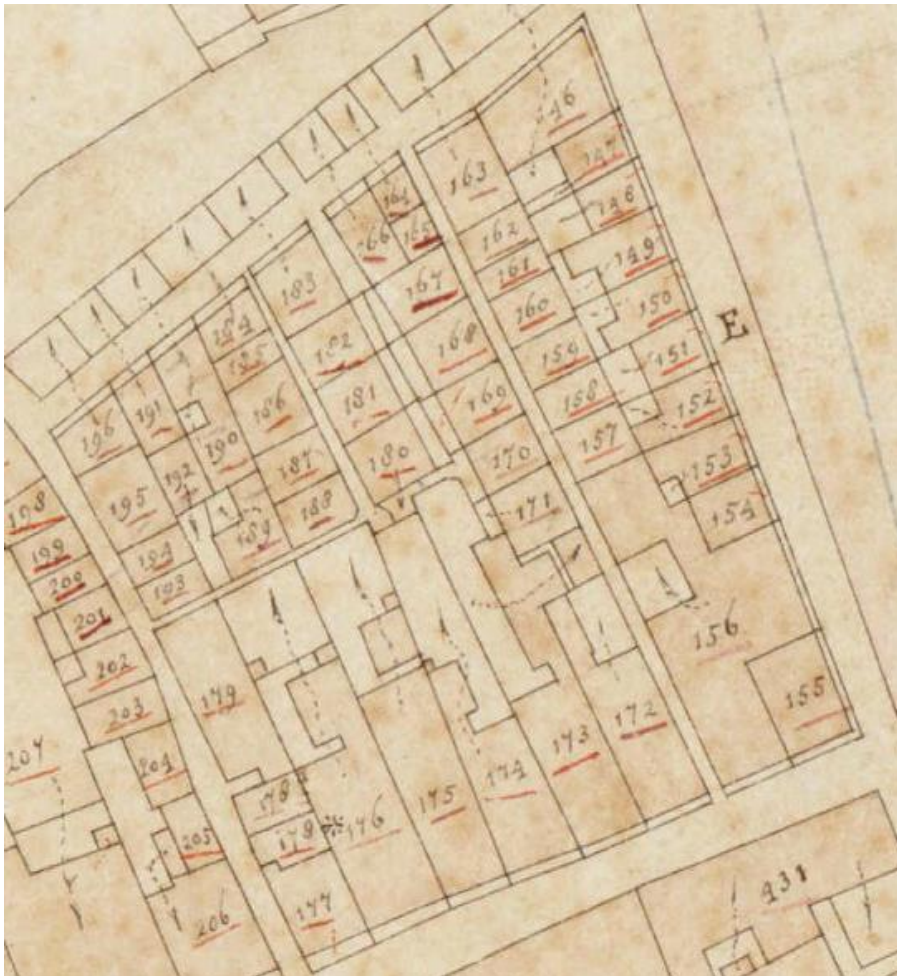
Carré, Axonometrische projectie Johannes Sems en Pieter Bast, 1603 (detail)

Op de kadastrale minuut van 1832 zijn een aantal stegen te zien die vanaf de vroege twintigste eeuw deels verdwenen. De eerste steeg ten westen van de Pijlsteeg, de Nauwe Gasthuissteeg werd in 1928 voor de helft (noord) overbouwd en iets westelijk daarvan loopt nog steeds de Digte Gasthuissteeg dood tegen de bebouwing van de Grote Kerkstraat. Tussen Perkswaltje 6 en 12 (Kad. 1832: 183 en 184) bevond zich tot 1917 de Tipelsteeg die halverwege het bouwblok een haakse bocht naar de Wijde Gasthuissteeg maakte en daarom ook wel de Cromme Ellebooghsteeg genoemd werd. Deze stegen maakten een geconcentreerde bebouwing van het gebied mogelijk en wijzen op een planmatige verkaveling door de laatmiddeleeuwse bezitter van de grond.⁵

⁴ Henk Oly, *Een beknopte geschiedenis van het Perkswaltje en de Pijlsteeg*, februari 2017, p. 3

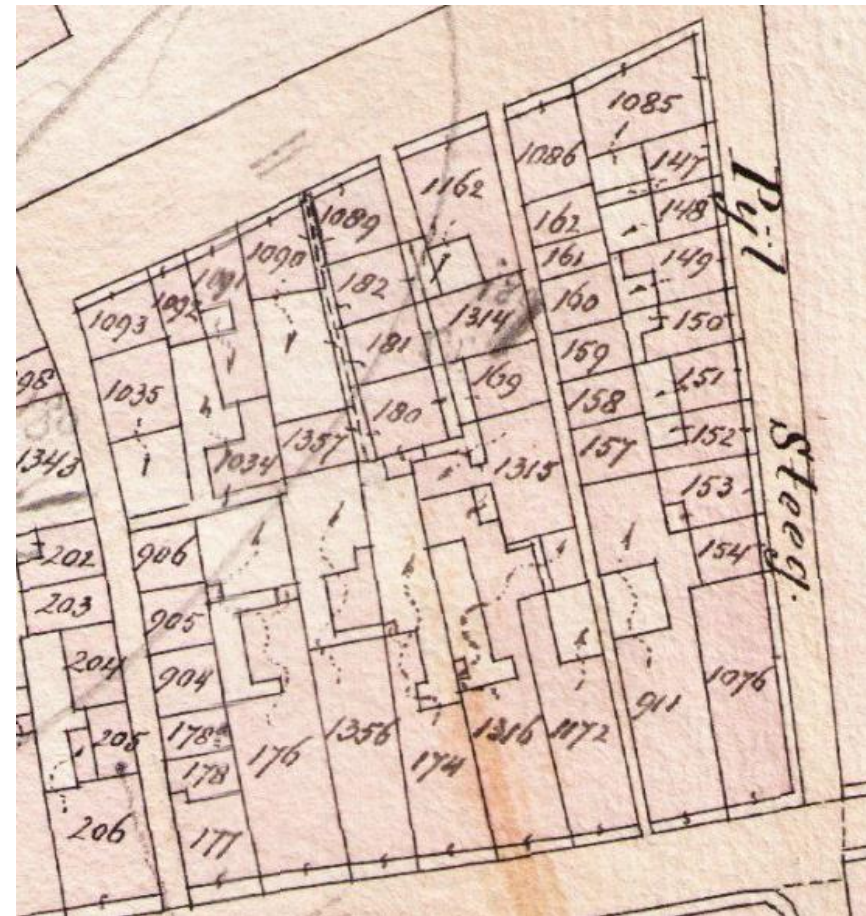
⁵ Henk Oly, *Een beknopte geschiedenis van het Perkswaltje en de Pijlsteeg*, februari 2017, p. 3

Vermoedelijk is tot de Vestingwet van 1874 het gebied steeds verder dichtgegroeid, omdat de bevolking groeide, maar buiten de stadsmuren niet mocht worden gebouwd. Op de kadastrale kaarten van 1832 en 1887 is de fijnmazige stegenstructuur aangegeven. Het bouwblok telt meer dan 40 eenkamerwoningen en 15 huizen.

Kadastrale minuut 1832. Ter plekke van kavelnummers 191-192 en 195-196 staat het huidige Perkswaltje 2.

Vanaf 1857 kocht het 'Sint Antoon' veel panden en terreinen aan de noordzijde van de Grote Kerkstraat en in 1865 bouwde het Sint Anthony Gasthuis zijn nieuwe complex aan de noordzijde van het Perkswaltje. De oude gracht (aan het Perkswaltje) werd gedempt (1864) en aan de zuidzijde kwamen woningen voor het personeel en werd een weeshuis gebouwd. Hiervoor werden langzamerhand bijna alle eenkamerwoningen aangekocht en vervangen door nieuwbouw.

Netteplan 1887. Ter plekke van kavelnummers 1035, 1092 en 1093 staat het huidige Perkswaltje 2.

Op een kaart van 1876, welke later is bijgewerkt, is deze schaalvergroting duidelijk te zien. De zogenaamde Pijlsteegkamers en de eenkamerwoningen aan de Nauwe Gasthuissteeg bleven nog bestaan. De invoering van de woningwet in 1902 leidde ertoe dat vele van deze kamers onbewoonbaar werden verklaard. Door het schrijnende woningtekort bleven ze echter nog lang bewoond. Huisjes die leeg kwamen werden vervolgens langere of kortere tijd door handwerkslieden gebruikt als bedrijfsruimte of door winkels als opslagruimte.⁶

Ter plekke van Pijlsteeg 23 en 25 werden respectievelijk in 1905 en 1906 twee nieuwe woningen gebouwd.

In 1910 werd het hoekpand Perkswaltje / Pijlsteeg (27) gesloopt voor nieuwbouw. In 1913 werd een kamerwoning gesloopt (Kad. 1832: 195; Kad. 1887: 1035) voor de nieuwbouw van de plantenkas.

In 1917 werden twee meest westelijke huizen aan het Perkswaltje afgebroken (Kad. 1832: 191 en 196; Kad. 1887: 1092 en 1093) en werd voor de kas een 'tuinmanswoning' gebouwd naar een ontwerp van W.C. de Groot.

De eenkamerwoningen aan de Nauwe Gasthuissteeg (2-10) en aan de Pijlsteeg (13-23) werden tussen 1917 en 1928 afgebroken.

In 1928 werd het ziekenhuis (Perkswaltje 24 op wijkkaart 1876-1928) uitgebreid en een binnentuin aan de Pijlsteeg gecreëerd door sloop van eenkamerwoningen. Tevens werd de noordelijke helft van de Nauwe Gasthuissteeg bij de uitbreiding betrokken.

In 1937 volgt nog een ingreep in het bouwblok: het ketelhuis wordt gebouwd aan de Wijde Gasthuissteeg, op het achterste deel van de erven van Grote Kerkstraat 45 (gesloopt tussen 1887 en 1928), 47 en 49.

Vanaf de jaren '70 van de twintigste eeuw wordt het binnenterrein weer zo goed als volgebouwd ten behoeve van de uitbreiding van een sauna, die huis hield in en achter de panden van Grote Kerkstraat 51, 53 en 55.

Wijkkaart 1876, later bijgewerkt. In ieder geval zijn wijzigingen tot en met 1917 bijgewerkt. Perkswaltje 2 werd in 1917 gebouwd. De wijzigingen van 1928 (uitbreiding ziekenhuis) zijn in ieder geval niet bijgewerkt.

⁶ Henk Oly, *Een beknopte geschiedenis van het Perkswaltje en de Pijlsteeg*, februari 2017, p. 5

3. Situering en structuur

Voor een duidelijk overzicht worden eerst de situering en de huidige bouwmasa/structuur beschreven. Vervolgens worden per bouwdeel het exterieur, de constructie en het interieur besproken.

Bij de beschrijving is gekozen om een en ander aan te geven met windrichtingen. Afzonderlijke onderdelen worden beschreven van links naar rechts.

Wanneer bij de vermelding van bijvoorbeeld deuren of kozijnen niet gesproken wordt over profileringen, luikspinningen of andere historische details, mag aangenomen worden dat het om recente invullingen gaat. Met recent wordt de periode van de afgelopen 50 jaar bedoeld.

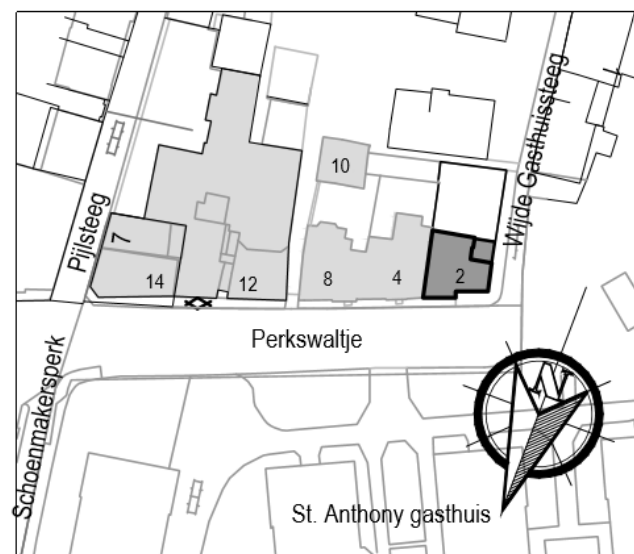

De bebouwing van Perkswaltje 2 is met rood omlijnd.

3.1 Situering

De tuinmanswoning is gebouwd op de hoek van de Wijde Gasthuissteeg en het Perkswaltje. De straten / stegen omsluiten het carré samen met de Grote Kerkstraat en de Pijlsteeg. Het bouwblok ligt in het noorden van de oude binnenstad van Leeuwarden. Vanaf de hoger gelegen Grote Kerkstraat loopt het carré naar het noorden toe af. In de Pijlsteeg is het niveauverschil goed zichtbaar.

De tuinmanswoning grenst ten oosten aan een ander rijksmonument: Perkswaltje 4. Aan de achterzijde (zuid) is een binnenplaats.

SITUATIE

kadastraal bekend:	Perkswaltje 2
gemeente:	Leeuwarden
sectie:	C
nummer:	2752
	8911 EL Leeuwarden
	Rijksmonumentnummer: 516471

3.2 Bouwmassa / structuur

De tuinmanswoning is opgetrokken vanuit een onregelmatige plattegrond.

De eenlaagse bebouwing heeft samengestelde schilddaken. Op het voorschild en op beide achterschilden staan dakkapellen.

De voorgevel aan het Perkswaltje bestaat uit twee verschillende geveldelen: een trapgevel met zoldervenster en een terugliggend eenlaags geveldeel onder bakgoot. Beide geveldelen zijn ter hoogte van de begane grond twee traveeën breed.

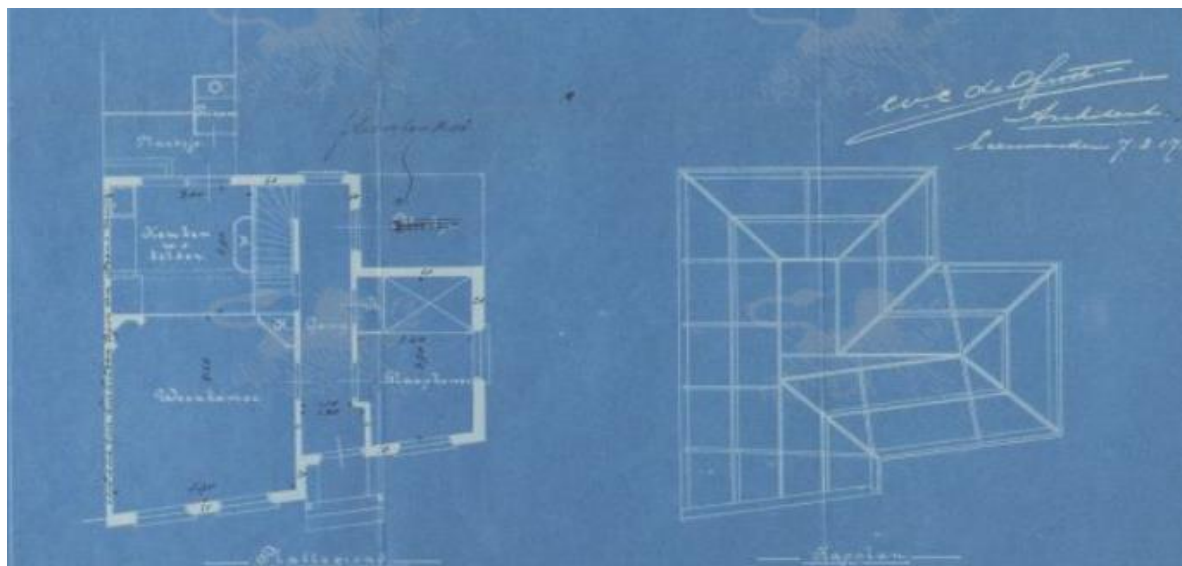
De westgevel aan de Wijde Gasthuissteeg is één travee breed en in de binnenhoek met het van oorsprong terugliggende geveldeel is in 1988 een entree met plat dak gebouwd. Ook de aanbouw van het toilet aan de achterzijde is niet oorspronkelijk.

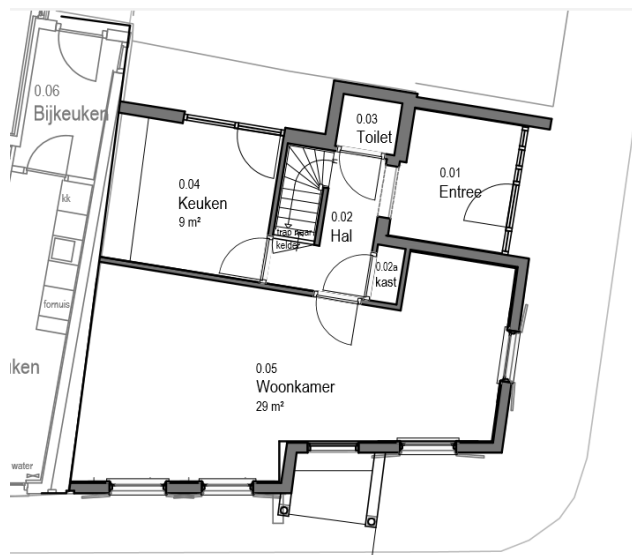
Noordgevel aan het Perkswaltje

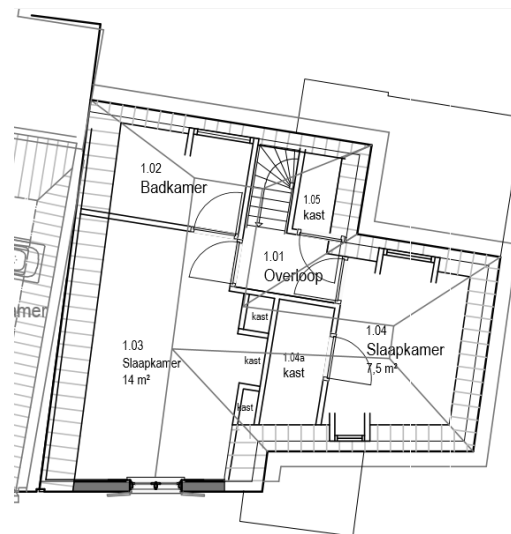
Zijgevel west, aan de Wijde Gasthuissteeg.

Bouwtekening 1917, W.C. de Groot. Oorspronkelijke plattegrond en Dakopbouw (getekend zonder dakkapellen). (HCL Collectie Bouwtekeningen WT126_053)

Plattegrond begane grond. Het noorden is de onderzijde van de afbeelding.

Plattegrond eerste verdieping

4. Opdrachtgever en architect: Sint Anthony Gasthuis en W.C. de Groot

4.1 Het Sint Anthony Gasthuis

In de tweede helft van de veertiende eeuw werd door welgestelde Leeuwarder burgers een gasthuis met een eigen, aan Sint Anthonius gewijde kapel, aan de huidige Grote Kerkstraat gesticht. Dit gasthuis verzorgde huisvesting van armen en hulpbehoevenden en bood tijdelijk onderdak aan arme reizigers. Maar ook konden oude alleenstaande burgers en burgeressen zich voor geld of vaste goederen in het gasthuis inkopen in ruil voor een levenslange verzorging. Zij werden “proveniers” genoemd. In de 15e eeuw ontving het gasthuis meerdere malen van aanzienlijke burgers en leden van adellijke en patricische families schenkingen van huizen en huissteden in de stad en soms van percelen land in de nabijheid daarvan. Uit de opbrengsten daarvan werden de kosten van het gasthuis betaald.

Na 1550, maar vooral na het begin van de Tachtigjarige Oorlog in 1568, verslechterde de financiële positie van het gasthuis. In 1565 werd het gasthuis nog eens extra belast met de opvang van vluchtelingen van het door oorlogshandelingen geteisterde Friese platteland.

Nadat de noordelijke Nederlanden rond 1600 vrij werden van de oorlogshandelingen groeide de economie in vooral de Hollandse gewesten spectaculair. Ook Friesland deelde in de toenemende welvaart van de Gouden Eeuw. Met name de Friese landbouw en veeteelt floreerden en als gevolg daarvan stegen de pachtinkomsten van het inmiddels aanzienlijke grondbezit van het gasthuis.

In de 18e eeuw keerde het economisch tij. Voorts werd het platteland getroffen door veeziekten en misoogsten waardoor de pachtopbrengsten, die een substantieel deel van de inkomsten vormden, terugliepen. Het stadsbestuur nam in 1755 de zorg voor de armen weer op zich. Hierdoor werd het Sint Anthony Gasthuis uiteindelijk een instelling voor huisvesting van betalende proveniers en voor niet betalende arme oude burgers. In 1843 was het gasthuis weer schuldenvrij en was er een stevige basis gevormd voor een solide en duurzame financiering van de kosten. In hetzelfde jaar werden nieuwe voorzieningen getroffen voor de opname van

een groter aantal proveniers. Rond het midden van de 19e eeuw sloten de jaarrekeningen met een steeds hoger batig saldo en groeiende reserves. In het eerste kwart van de 20e eeuw had het gasthuis een ongekend groot aantal betalende en kosteloos verblijvende proveniers. Daarnaast breidde het de taken uit en langzamerhand ontwikkelde het gasthuis zich tot een brede filantropische instelling met een ruime interpretatie van haar doelstellingen.

Thans kunnen de voorgedragen van de stichting zich naast de instandhouding van het Nieuw Sint Anthony Gasthuis zich geheel wijden aan de consolidatie van haar bezittingen en zich tegelijkertijd volledig inzetten voor het ruimhartig steunen van maatschappelijke en culturele doeleinden.⁷

W.C. de Groot, 1894: Dubbele dienstwoning voor het Sint Anthony Gasthuis, Perkswaltje 4-6, Leeuwarden. Bron: wcdegroot.nl

⁷ Informatie afkomstig van de website van het St. Anthony Gasthuis Leeuwarden

4.2 Architectuur van W.C. de Groot

De Friese architect Willem Cornelis de Groot leefde van 1853-1939 en was zelfstandig werkzaam sinds 1879. Zijn carrière bestreek een periode van grote bouwtechnische ontwikkelingen, nieuwe gebouwentypes én de ontwikkeling van diverse bouwstijlen. In de negentiende eeuw werd de architectuur gedomineerd door verschillende neostijlen, die elkaar opvolgden, maar ook naast elkaar, of zelfs in één ontwerp (Eclecticisme) voorkwamen. Specifieke stijlkenmerken waren bij kleinere bouwopgaven en meer traditionele plattelandsarchitectuur soms helemaal niet te vinden. Er is dan sprake van een sobere functionaliteit, waarbij stijlkenmerken kunnen ontbreken. Aan het eind van de negentiende eeuw begon men steeds meer uitgekeken te raken op de historische stijlprincipes van het neoclassicisme, de neorenaissance en de neogotiek. Men was op zoek naar een nieuwe stijl (Art Nouveau). Eerst geleidelijk, in een Overgangsstijl, uitmondend in een in Nederland gematigde Vernieuwingsstijl, maar ook wel naast elkaar voorkomend. Voorbeelden van pure zwierige Art Nouveau, ook wel Jugendstil genoemd zijn er niet veel in Friesland.

De Groot vond lange tijd aansluiting bij de heersende stromingen, maar als je zijn complete oeuvre bekijkt, heeft hij wel degelijk een eigen stijl ontwikkeld. Wellicht juist door de combinatie van neostijlen, de Vernieuwingsstijl en het Traditionalisme. Maar zeker ook vanwege zijn kleurrijke ontwerpen. Beschouwd in het scala van de Nederlandse architectuurgeschiedenis zal W.C. de Groot bij veel van zijn ontwerpen toch worden aangemerkt als architect van de Overgangsstijl. W.C. de Groot werd huisarchitect van het Sint Anthony Gasthuis op 15 november 1887. Zijn werkzaamheden voor de instelling omspannen een periode van maar liefst 43 jaar, tot 1930. Het belang van het Sint Anthony Gasthuis als werkgever voor De Groot kan niet gemakkelijk worden onderschat: een kwart van de bijna 200 ontwerpen die zijn nu bekende oeuvre telt, was voor de stichting.⁸

De uitbreiding van het ziekenhuis van het Sint Anthony Gasthuis van 1928 is een kenmerkend voorbeeld van de traditionalistische architectuur van W.C. de Groot, maar ook representatief voor de architectuuropvattingen van die periode.

⁸ M. Eskens, L. van der Laan, B. Lamberts: Willem Cornelis de Groot (1853-1939): Architect in Friesland, 2009

W.C. de Groot, 1891/'92: Stelpboerderij voor het Sint Anthony Gasthuis, Symen Halbeswei 9, Lytse Geast. Bron: wcdegroot.nl

W.C. de Groot, 1906: Gabbema Gasthuis, Wijbrand de Geeststraat 42, Leeuwarden. Bron: wcdegroot.nl

W.C. de Groot, 1909/'10: Julianavleugel Nieuw Sint Anthony Gasthuis, Perkswaltje 1 (Schoenmakersperk), Leeuwarden. Bron: beeldbank RCE

W.C. de Groot, 1909: Voorhuis van een boerderij aan de Overijsselseweg 18 in Goutum, gebouwd in opdracht van het Sint Anthony Gasthuis. Bron: Reitse de Vries Bouwhistorie: Bouwhistorische Opname Boerderij Overijsselseweg 18 Goutum, augustus 2015.

5. Bouwhistorie exterieur

Algemeen

Alle oorspronkelijke gevels zijn opgemetseld met roodbruine bakstenen in kruisverband en gevoegd met een knipvoeg. De 10-lagenmaat bedraagt 53 ½ - 55 cm. Het trasraam aan de voor- en zijgevel is in een donkerdere baksteen gemetseld en is voorzien van een rollaag.

Alle dakvlakken en de lessenaardaken van de twee achterste dakkapellen zijn bedekt met de nog oorspronkelijke zwart geglazuurde platte Friese golfpannen. Het dakkapelletje op het voorschild heeft zijwangen met leien en een zinken dakbedekking.

5.1 Voorgevel

De neorenaissance van W.C. de Groot komt het best tot uitdrukking in de voorgevel. Een trapgevel met kunstzandstenen consoles en dekstukken, kruis- en kloosterkozijnen, korboggen met metselmozaïeken van in- en uitstekende koppen boven de vensters, lelieankers en een kunstzandstenen oculusveld met guirlandes en glas-in-lood zijn de kenmerken van de herleving van de Hollandse renaissance.

Tussen de eerste bouwlaag en de geveltop is een fries verwerkt met een overhoeks geplaatste koppenlaag (muizentand). De topgevel wordt bekroond door een pinakel op een kunstzandstenen console, met een kroonvormig ornament ter beëindiging. Onder de pinakel is een kunstzandstenen bel te zien. Het is het attribuut van Sint-Antonius en op veel gebouwen als symbool van het Sint Anthony Gasthuis terug te vinden. De kloosterkozijnen op de begane grond zijn nog oorspronkelijk, met onderin een luikspinning en bovenin een kwartbol profiel en een raam met kleine roedenverdeling. De luiken hebben een dubbele kwartholle profilering aan de klampen. Het kruiskozijn op de verdieping lijkt vernieuwd (naar oorspronkelijk voorbeeld). Al het raamhout met kleine roedenverdeling is nog wel oorspronkelijk. Evenals de kunstzandstenen lekdorpels.

De luifel van de ingangspartij is in een later stadium voorzien van gemetselde poeren (in rodere baksteen, zonder rollaag en niet in verband met de gevel) met hardstenen basementen. De pilaren zijn ook vervangen, maar de daklijst op gesneden consoles is nog oorspronkelijk. Dit geldt ook voor het kwartbol geprofileerde voordeurkozijn en de voordeur van kraalschroten.

Voorgevel noord, 1973/74. Bron: HCL, documentidentificatienummer: FDPRKWALA002.
Van de voorgevel kon geen recente foto worden gemaakt, omdat er bouwketen voor staan. Op de volgende pagina staan enkele recente detailfoto's.

Ontwerp W.C. de Groot Perkswaltje 2, 1917. Voorgevel.
(HCL Collectie Bouwtekeningen WT126_053).

Voorgevel: kunstzandstenen veld met oculusvenster en guirlande.

Venster in de voorgevel.

5.2 Zijgevel west

Het kloosterkozijn in de zijgevel is een vergelijkbaar exemplaar als te zien in de voorgevel. De sterk overkragende geprofileerde bakgoot wordt gedragen door oorspronkelijke kunstzandstenen consoles, in kenmerkende Vernieuwingsstijl vormgegeven.

Op de zuidwesthoek van de meest westelijke zijgevel is een stuk gepleisterd. Het verhult de plek van een vorig, maar niet oorspronkelijk, portaal met lessenaardak en deur met hoge zijlichten.

Zijgevel west, met een deel van het portaal uit 1988.

Binnenhoek zijgevel west, met een oud, maar niet oorspronkelijk portaal, onder lessenaardak.
Bron: HCL, documentidentificatienummer: FDWGASTSA017

5.3 Achtergevel zuid

Van de twee oorspronkelijke zuidelijke geveldelen zijn het metselwerk (deels witgeschilderd), de bakgoten met consoles en het dubbele kozijn (met kleine kwartbolle profilering) nog oorspronkelijk. De dakkapellen zijn vernieuwd, maar nog voorzien van de oude kozijnen, met vernieuwde ramen.

Het toilet (1974) en het portaal (1988) zijn later aangebouwd. Het oorspronkelijke privaat zat onder een houten afdak aan de zuidgevel, naast de plantenkas. Voor het nieuwe toilet werd een raam in de achtergevel opgeofferd.

In 1974 werd de plantenkas van 1913 afgebroken. De tuinmanswoning was er in 1917 tegenaan gebouwd. Links van de overigens vernieuwde achterdeur zijn nog restanten van de oude oostgevel van de kas te zien.

Achtergevel zuid, met links de latere aanbouwen van het portaal (1988) en een toilet (1974).

Restant van de oude oostgevel van de plantenkas uit 1913.

5.4 Tuinmuur

In de huidige tuinmuur aan de Wijde Gasthuissteeg is de oude westgevel van de plantenkas behouden gebleven. In 1913 werd de plantenkas vermoedelijk gebouwd van hergebruikte Friese geeltjes. Het metselwerk is uitgevoerd in kruisverband en gevoegd met een knipvoeg. De 10-lagenmaat bedraagt 47 cm. Na de sloop van de rest van de kas werd de oude westgevel in 1974 nog verhoogd met gele bakstenen in halfsteens verband.

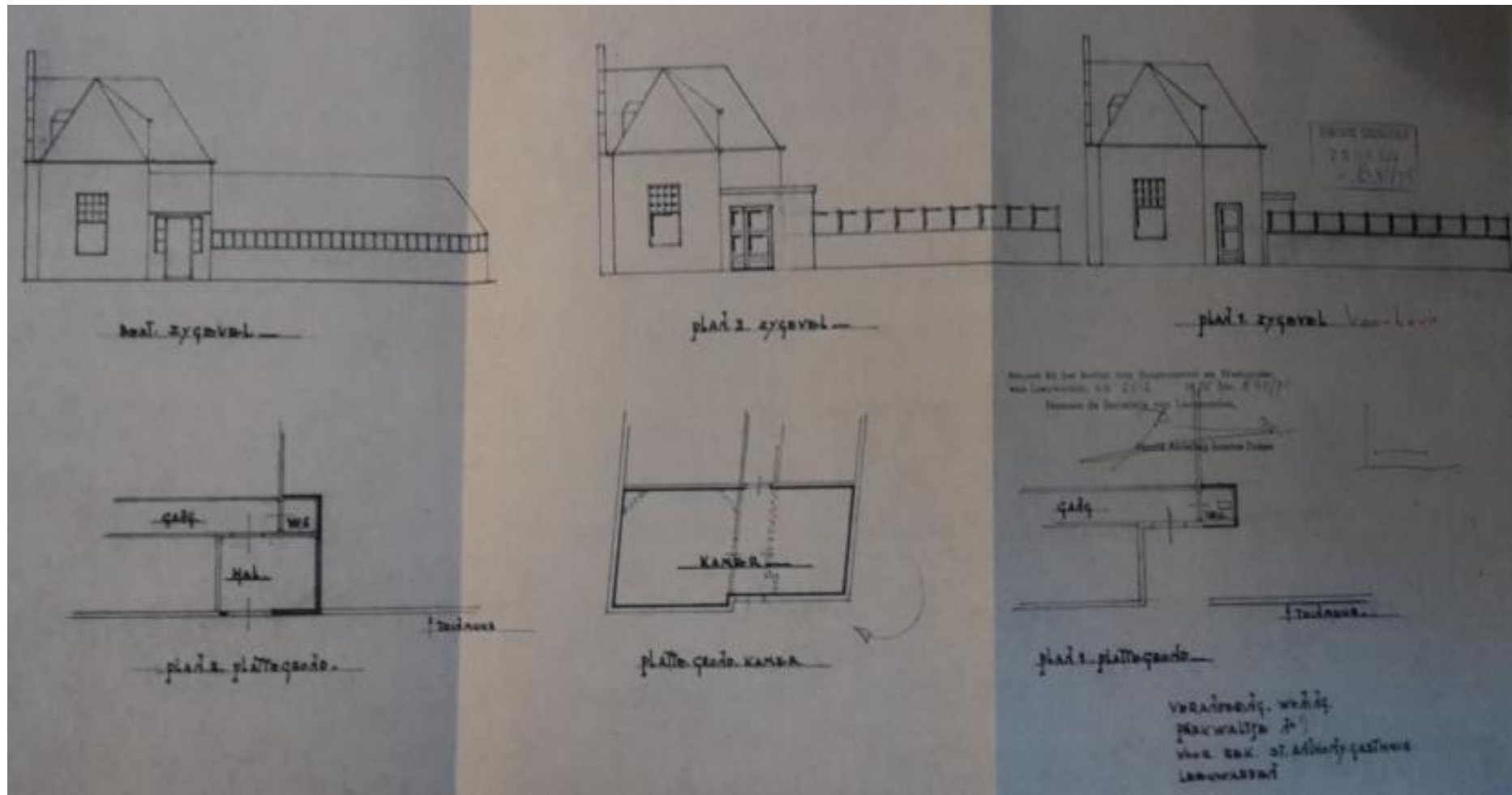
Wijde Gasthuissteeg oostzijde naar het noorden gezien. Van voor naar achter het ketelhuis, de broeikas en de tuinmanswoning. Foto : Dienst Stadsontwikkeling Leeuwarden 1973-1974. Bron: HCL, documentidentificatienummer: FDWGASTSA014.

5.5 Hekwerk

Het huidige ijzeren hekwerk heeft een oorspronkelijk hekwerk van betonpalen, ijzeren buizen en gaas vervangen. Op een foto uit 1983 was dit nog aanwezig.

De tuinmuur aan de Wijde Gasthuissteeg, met onderin de oude westgevel van de plantenkas en erboven een verhoging uit 1974, na de sloop van de rest van de kas.

Verbouwingstekening 1974 voor de sloop van het portaal en de kas en de aanbouw van een toilet. Er zijn twee nieuwe plannen getekend. Uiteindelijk is plan 1 uitgevoerd. Er werd alleen een toilet aangebouwd. Een nieuw portaal volgde pas in 1988.

Wijde Gasthuissteeg, 1968. Bron: HCL, documentidentificatienummer: FDWGASTSA019.

6. Bouwhistorie interieur

6.1 Kelder

Onder de keuken zit de kelder van 1917. De vloer is nog oorspronkelijk en bestaat uit Friese geeltjes. De ongeprofileerde balklaag (hoogte x breedte: 14 x 19 cm) en de vloerdelen (18 ½ cm breed) dateren ook nog uit de bouwtijd. Maar de balken zijn waarschijnlijk secundair. Volgens het bestek werden er voor de begane grond vloer balken uit de afbraak gebruikt. In een later stadium zijn de muren opnieuw gepleisterd en is de trap vervangen.

Impressie van de kelder.

6.2 Begane grond

Oorspronkelijke indeling

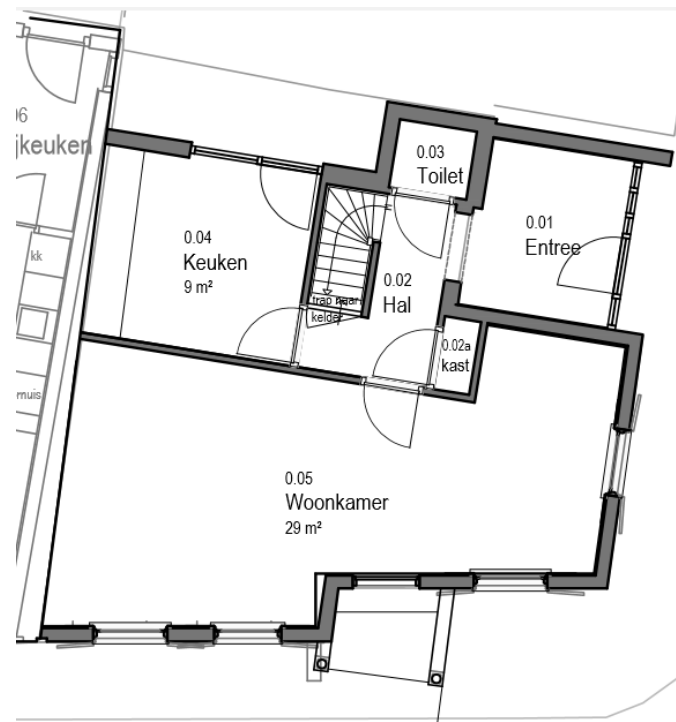
Van oorsprong werd de begane grond in tweeën verdeeld door een gang vanaf de voordeur, tot een raam in de achtergevel. Ten westen van de gang was een slaapkamer met bedstee en kast. Achterin de gang was een achterdeur in de westgevel. Ten oosten van de gang was de woonkamer, met daarachter de keuken. Tussen de keuken en de gang was de trap met kwart naar boven en eronder een portaalje met trap naar de kelder (onder de keuken).

Ontwerp W.C. de Groot Perkswaltje 2, 1917. Plattegrond begane grond. (HCL Collectie Bouwtekeningen WT126_053)

Huidige indeling

In 1974 werd de voorste helft van de gang verwijderd, zodat er een brede woonkamer aan de voorzijde gerealiseerd kon worden. Op de verbouwingstekening van 1974 was de ruimte van de bedstee nog niet bij de grote woonkamer betrokken. Tegenwoordig wel. De kast ernaast is nog wel behouden gebleven. Ook de indeling met trap en keuken is nog ongewijzigd. Het oude afdak met toilet is gesloopt in 1974. Er werd een nieuw toilet gemaakt aan het einde van de gang. In 1988 werd een portaal op de zuidwesthoek aan de woning toegevoegd.

Huidige plattegrond begane grond. Tekening: Adema Architecten.

Interieurafwerking

Ten tijde van het onderzoek werd de woning nog bewoond en kon er geen destructief onderzoek uitgevoerd worden. Veel oude afwerkingen zitten waarschijnlijk nog achter de huidige verlaagde plafonds, vloerbedekking en voorzetwanden verscholen.

In de gang zitten nog de oorspronkelijke deuren en kozijnen naar de kelder en de keuken. De deur naar de kelder heeft twee panelen met ojiefprofilering en vernieuwd beleg. De deur naar de keuken heeft drie panelen met ojiefprofilering. Ook de rondboogdoorgang naar de trap is nog oorspronkelijk. In 1974 kreeg het nieuwe toilet een vierpaneels Bruynzeeldeur. De kastdeur en de deur naar de woonkamer dateren vermoedelijk van 1988.

In de keuken is de bouwtijd slechts nog te herkennen aan de pui met beleg en raamhout.

In de woonkamer zijn alle gevelopeningen nog voorzien van de oorspronkelijke afwerking in de vorm van architraaflijsten, beleg, raamhout en roeden. Alle vensterbanken zijn wel vernieuwd.

Begane grond, 1917: paneeldeuren van de keuken en de kelder en afwerking gevelopening.

6.3 Verdieping*Indeling*

De verdieping bestaat uit een centrale overloop en drie kamers met inbouwkasten. Gezien het ontbreken van afwerkingen herkenbaar voor de bouwtijd, was van oorsprong de verdieping waarschijnlijk niet ingedeeld met vertrekken. In het bestek staat hier ook niets over beschreven. De overloop en de drie kamers zijn pas in 1974 gemaakt.

Interieurafwerking

Op de buitenkozijnen, ramen en een herplaatste kastdeur van twee panelen met ojiefprofielring na, dateert er verder niets uit de bouwtijd. Verlaagde plafonds, voorzetwanden en vloerbedekking dateert van de verbouwing van 1974. De Bruynzeeldeuren naar de verschillende vertrekken hebben drie panelen en een bovenlicht met schubglas en twee verticale deelroeden. De kastdeur van de westelijke slaapkamer heeft een vierpaneels Bruynzeeldeur, vergelijkbaar met de toiletdeur beneden. In 1988 zijn in diezelfde kamer onder het knieschot nog kasten gemaakt.

Verdieping met indeling en afwerking uit 1974.

Kapconstructie

De kapconstructie bestaat uit verschillende spanten en halfspanten van spantbenen met kreupele stijlen. De spantbenen staan op een borstwering en de kreupele stijlen op de trekbalen boven de begane grond. Blokkeels met zwaluwstaarten verbinden de kreupele stijlen met de muurplaat bovenop de borstwering. Bovenop de spanten liggen gordingen. Al het constructiehout heeft een afmeting van 15 x 6 ½ cm.

Bouwtekening 1917, W.C. de Groot. Doorsnede met kapconstructie.

Zolder

In de punt van de kap bevindt zich nog een kleine zolder. De vuren vloerdelen zijn 11 ½ cm breed en het dakbeschot bestaat uit vuren delen van 17 cm breed.

Spant op de verdieping met kreupele stijl en blokkeel.

7. Waardestelling

7.1 Uitgangspunten

In dit hoofdstuk worden uitspraken gedaan over de waarden van het object van onderzoek, gebaseerd op de interpretaties en gekoppeld aan referenties en vergelijkingen. Het is een onafhankelijke en objectieve waardestelling, zuiver en alleen gebaseerd op de cultuurhistorische waarden van de bestaande situatie. De bouwtechnische toestand en toekomstige gebruikersbelangen zijn niet meegenomen in de afweging. Het belangrijkste onderdeel van dit hoofdstuk is de interne waardestelling. Aan de hand van een beschrijving en waarderingsplattegronden worden de verschillende onderdelen gewaardeerd. Ze krijgen op basis van gaafheid en/of zeldzaamheid een hoge monumentwaarde, een positieve monumentwaarde of een indifferente monumentwaarde. Binnen de context van het object wordt gekeken naar het exterieur (bouwmassa, kapvormen en gevels), de constructie en het interieur per bouwlaag.

Het toekennen van waarde aan het gebouw is gedaan aan de hand van de Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek, uitgegeven in 2009.⁹ In deze Richtlijnen worden drie categorieën aangegeven:

Hoge monumentwaarden (blauw): van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object (categorie 1, behoud noodzakelijk).

Positieve monumentwaarden (groen): van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object (categorie 2, behoud wenselijk).

Indifferente monumentwaarden (geel): van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object (categorie 3, aangepaste vervanging mogelijk).

De beschrijving van de waardestelling is een toelichting op de waarderingsplattegronden.

De kleuraanduiding op de plattegronden betreft de zichtbare afwerking. Eronder kunnen afwerkingen zitten met hogere monumentwaarden.

7.2 Algemeen

Perkswaltje 2 heeft hoge monumentwaarde waar het gaat om de oorspronkelijke bouwmassa, exterieur, constructie en interieuronderdelen.

Nagenoeg alle later toegevoegde bouwdelen en interieuronderdelen hebben indifferente monumentwaarde.

Nationaal belang

De tuinmanswoning heeft architectuurhistorische waarde vanwege de uitwendige gaafheid en stijlzuiverheid in neorenaissancestijl in het tweede decennium van de 20e eeuw.

Regionaal belang

De tuinmanswoning is van regionaal belang voor het oeuvre van de Friese architect W.C. de Groot. Maar ook vanwege de belangrijke rol die opdrachtgever het Sint Anthony Gasthuis daarin speelde.

Stedenbouwkundig belang

Vanwege de stedenbouwkundige ligging als een van de gasthuiswoningen in de gesloten bebouwing tegenover de tuinen van het instituut.

En vanwege de bijzondere functie waardoor het als zelfstandige woning deel uitmaakt van de immuniteit van het dubbele gasthuis met bijgebouwen in het noordelijke deel van de binnenstad.

⁹ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester, Rijksgebouwendienst, Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, Den Haag 2009

7.3 Bouwmassa

De oorspronkelijke bouwmassa van de tuinmanswoning met luifel, samengesteld schilddak en drie dakkapellen heeft hoge monumentwaarde, vanwege de gaafheid.

De aanbouw van het toilet (1974) en het portaal (1988) hebben indifferente monumentwaarde.

7.4 Extérieur

Gevels

Vanwege de karakteristieke verschijningsvorm voor de neorenaissance hebben de trapgevel, korfbogen met metselmozaïeken, sierankers en kunstzandstenen elementen hoge monumentwaarde. Maar ook vanwege de gaafheid en ambachtelijke detaillering geldt deze hoge waarde. Dit geldt ook voor overige onderdelen als (sier)metselwerk en knipvoegwerk.

Aan de achtergevel zijn de restanten muur van de voormalige plantenkas uit 1913 van positieve monumentwaarde. Ze herinneren aan de situatie die van 1917-1974 heeft bestaan: een tuinmanswoning met aangebouwde plantenkas.

Van de luifel hebben de gemetselde poeren, de hardstenen basementen en de pilaren indifferente monumentwaarde, omdat ze niet oorspronkelijk zijn.

Gevelopeningen

Vanwege de gaafheid van de oorspronkelijke gevelindeling hebben de gevelopeningen hoge monumentwaarde, maar ook vanwege het kenmerkende type kozijnen, gebaseerd op de Hollandse renaissance: kruis- en kloosterkozijnen, weliswaar uitgevoerd in hout en niet in natuursteen. Ook het kozijn in de achtergevel en het raamhout met de kleine roedenverdelingen zijn oorspronkelijk en hebben hoge monumentwaarde.

De achterdeur is vernieuwd en heeft indifferente monumentwaarde.

Dak

De dakpannen liggen er al 100 jaar op en hebben hoge monumentwaarde. De drie dakkapellen zijn niet alleen voor de bouwmassa van belang, maar ook de kozijnen zijn nog oorspronkelijk en hebben hoge monumentwaarde. De zijwangen met leien van de voorste dakkapel hebben eveneens hoge monumentwaarde. Van oorsprong zat dit ook op het spitsje van de dakkapel.

De huidige zinkbedekking van de dakkapel heeft indifferente monumentwaarde.

Voorschild met dakkapel.

Tuinmuur

Het onderste gedeelte van de tuinmuur aan de Wijde Gasthuissteeg is de oude westgevel van de plantenkas uit 1913, destijds waarschijnlijk opgemetseld van hergebruikte Friese geeltjes. Het heeft hoge monumentwaarde en dient behouden te blijven. Op deze manier blijft de herinnering aan voorgaande bouwfasen, op deze historische plek in de stad, levend.

De verhoging in gele bakstenen en de opbouw daarboven heeft indifferente monumentwaarde. Deze waarde geldt eveneens voor het ijzeren hekwerk aan het Perkswaltje en de Wijde Gasthuissteeg.

7.5 Constructie

Draagconstructie

Het casco van de tuinmanswoning heeft hoge monumentwaarde vanwege de gaafheid van de buitengevels. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke balklaag (boven de begane grond) ook nog aanwezig. In dat geval heeft deze eveneens hoge monumentwaarde. De balklaag van de begane grond (en boven de kelder) is afkomstig uit de afbraak van de voorlopers. Vanwege de ouderdom en de herinnering aan de oude situatie, heeft de onderste balklaag hoge monumentwaarde.

Kapconstructie

De kapconstructie is nog gaaf en kenmerkend voor de bouwtijd: hoge monumentwaarde.

Het dakbeschot heeft positieve monumentwaarde. Het dateert uit de bouwtijd, maar heeft over het algemeen geen zeldzaamheidswaarde.

7.6 Interieur

Indeling begane grond

De oorspronkelijke indeling is voor een groot deel verdwenen. Het voorste deel van de gang is er niet meer en door de aanbouwen is er van de herinnering aan een middengang weinig meer over. Vanwege de geringe mate van gaafheid is alles behorend bij de oorspronkelijke indeling nog 'slechts' van positieve monumentwaarde.

Interieurafwerking kelder

In de kelder hebben de vloer van Friese geeltjes en de vloerdelen hoge monumentwaarde.

De trap heeft indifferente monumentwaarde.

Interieurafwerking begane grond

Alle onderdelen behorende bij het oorspronkelijke interieur hebben hoge monumentwaarde. Specifiek geldt dit voor de volgende deuren en kozijnen van de kelder en de keuken en de betimmeringen (o.a. de architraaflijsten) van de gevelopeningen.

Alle onderdelen behorende bij de verbouwingen van 1974 en 1988 hebben indifferente monumentwaarde:

- voorzetwanden;
- verlaagde plafonds;
- binnendeuren en -kozijnen van de kast en de woonkamer;
- vloerbedekking;
- vensterbanken.

De complete afwerking van het toilet (1974) en het portaal (1988) heeft indifferente monumentwaarde.

Indeling en interieurafwerking verdieping

Ter hoogte van de verdieping is een kastdeur afkomstig van de begane grond. De paneeldeur heeft hoge monumentwaarde.

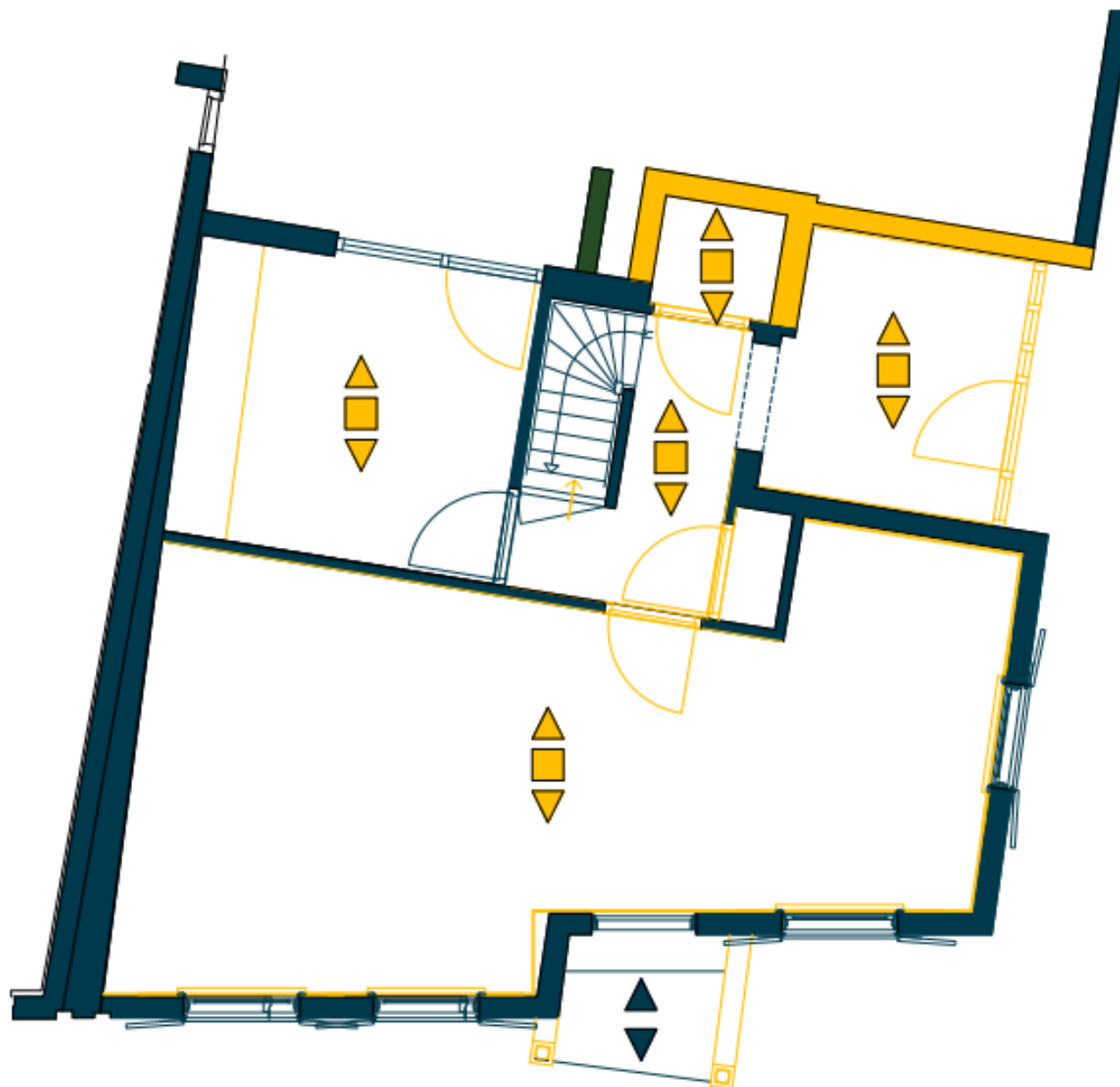
De overige indeling en afwerking (behalve kapconstructie en dakbeschot) is gerealiseerd in 1974 en 1988 en heeft indifferente monumentwaarde.

7.7 Waarderingsplattegronden

Begane grond

Hoge monumentwaarde
Positieve monumentwaarde
Indifferente monumentwaarde

▲ Plafond
■ Wanden
▼ Vloer

8. Aanbeveling

8.1 Nader bouwhistorisch onderzoek

Eventuele restauratie en verbouwingsplannen zullen getoetst moeten worden aan deze bouwhistorische verkenning. Op basis hiervan kan een gedegen plan worden gemaakt en zal sloop van waardevolle elementen kunnen worden voorkomen. Met de historisch waardevolle onderdelen dient zo voorzichtig mogelijk te worden omgegaan.

Van groot belang tijdens de komende werkzaamheden is het voorzichtig demonteren van de indifferente plafonds, voorzetwanden en vloerbedekkingen. De kans is aanwezig dat waardevolle historische interieurelementen tevoorschijn komen. Een bouwhistoricus dient in dat geval geraadpleegd te worden.

Het is te verwachten dat tijdens de komende verbouwing nog meer oude interieurelementen aan het licht komen.

Nader bouwhistorisch onderzoek zal de kennis van de bouw- en verbouwgesciedenis vergroten.

Kleurhistorisch onderzoek

Aangezien een verbouwing van het interieur aan de orde is, zou een kleurhistorisch onderzoek aanvullende informatie op kunnen leveren. Onder de huidige verflagen zal de oorspronkelijke kleurstelling tevoorschijn komen. Kleurhistorisch onderzoek is een onderdeel van bouwhistorisch onderzoek, met als doel zowel de historische en architectonische kwaliteiten, als de technische staat en eigenaardigheden van de verflagen te achterhalen en te documenteren. Het kleurhistorische onderzoek kan hierdoor een bijdrage leveren aan een goed restauratieplan, door verschillende opties en keuzen ten aanzien van de historische verflagen en oude kleuren te verwoorden.¹⁰

8.2 Verwachting

Balklagen

Boven de verlaagde plafonds zullen balklagen tevoorschijn komen uit 1917.

Vloeren

Op de begane grond en de verdieping zullen waarschijnlijk nog de oude grenen of vuren vloerdelen liggen.

Wanden

Achter de huidige voorzetwanden zitten mogelijk nog de oude wanden van grenen delen of behang uit de bouwtijd.

¹⁰ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Info restauratie en beheer 25: Kleuronderzoek*, Zeist 2005

Bronnen

Literatuur:

- R. Blijdenstijn, R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940*, Nijmegen 2000
- G.J.M. Derks, M.F. Fermo, F.R. van Weezel Errens, *Architectuur en stedenbouw in Friesland 1850-1940*, Zwolle 1994
- W.C. De Groot, *Bestek en Voorwaarden*, Leeuwarden maart 1917
- M. Eskens, L. van der Laan, B. Lamberts, *Willem Cornelis de Groot (1853-1939): Architect in Friesland*, 2009
- E.J. Haslinghuis, H. Janse, *Bouwkundige termen: Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden 2001
- G.P. Karstkarel, *Leeuwarden 700 jaar bouwen*, Zutphen 1985
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester, Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, Den Haag 2009
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Info restauratie en beheer 25: Kleuronderzoek*, Zeist 2005

Tekeningen:

- Blauwdruk Perkswaltje 2, 1917, W.C. de Groot
- Verbouwingstekeningen 1974
- Opmetingstekeningen Adema Architecten, 2017

Internet:

- www.google.nl/maps
- www.frieslandopdekaart.nl
- www.tresoar.nl
- www.beeldbankleeuwarden.nl

Bijlage

W.C. de Groot, *Bestek en voorwaarden*, Leeuwarden maart 1917

**BOUWHISTORISCH ONDERZOEK
ARCHITECTUURHISTORIE
DENDROCHRONOLOGIE
ARCHIEFONDERZOEK
RESTAURATIEADVIES**

0646792698

INFO@REITSEDEVRIES.NL

REITSEDEVRIES.NL